

P. T. van Rooden, *Constantijn L'Empereur (1591-1648), professor Hebreeuws en theologie te Leiden. Theologie, bijbelwetenschap en rabbijnse studiën in de zeventiende eeuw* (Dissertatie Leiden; Leiden: P. T. van Rooden, 1985, xiii + 389 blz.).

Constantijn L'Empereur van Oppyck, zoals hij zich later noemde, was afkomstig uit een van origine Zuidnederlandse familie van middelgrote kooplieden die behoorden tot het leger van voor een groot deel orthodox calvinistische ballingen, dat het cultuurleven in de Republiek zo sterk heeft beïnvloed. Hij studeerde theologie in Leiden en Franeker en promoveerde in de laatste stad. Na in Harderwijk te hebben gedoceerd, werd L'Empereur in 1627 hoogleraar Hebreeuws in Leiden. Tot tweemaal toe gepasseerd bij een hoogleraarsbenoeming in de theologie kreeg hij in 1634 als pleister op de wonde een professoraat om 'adversus Judaeos' te schrijven. Twee jaar voor zijn dood verwierf hij alsnog de zo fel begeerde leerstoel in de theologie.

Met het schrijven van de 'intellectuele biografie' van de terecht vergeten L'Empereur beoogt de schrijver een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van de wetenschappelijke bestudering van het Oude Testament en de rabbijnse literatuur in de zeventiende eeuw. Deze tijd is volgens hem in de geschiedenis van de bijbelwetenschap onderbelicht en bovendien eenzijdig 'ideeëngeschiedlich' bestudeerd. In een inleidend hoofdstuk over de historiografie van het oudtestamentisch onderzoek ontvouwt Van Rooden zijn opvattingen over het bijbelonderzoek, waarbij hij onder andere pleit voor een kennis-sociologische benadering.

De keuze van L'Empereur als centrale figuur in het onderzoek past in die strategie. Het werk van de Leidse hoogleraar leent zich voor een analyse van de in zijn tijd gangbare bijbeluitleg en het gebruik van de rabbijnse studiën daarbij. Duidelijk wordt dat de theologie centraal stond.

L'Empereur was zijn gehele leven in de eerste plaats een orthodoxe theoloog voor wie de bijbel een bron was van bewijsplaatsen voor het gelijk van zijn calvinistische overtuiging. Schriftuitleg betekende voor L'Empereur en zijn geestverwanten het verduidelijken van duistere teksten, het weerleggen van valse verklaringen en het gladstrijken van wat met elkaar in tegenspraak scheen. Ook bij de hem opgedragen bestrijding van het jodendom, waarin volgens Van Rooden geen antisemitisme valt te ontdekken, gold L'Empereurs belangstelling de bevestiging van de calvinistische dogma's.

De kennis van het Hebreeuws en van de rabbijnse geschriften was voor godgeleerden als L'Empereur middel, geen doel. Als hebraïst interesseerde de Leidse geleerde zich voor die geschriften die diensten konden bewijzen bij de studie van het Oude Testament. Hij legde zich toe op het toegankelijk maken van die rabbijnse studiën door het verzorgen van tweetalige uitgaven. De ironie van de geschiedenis wil dat hij daarmee de wapens smeedde, waarmee de orthodoxe uitleg van de bijbel door de Verlichters zou worden bestreden. Zo ontleende de Duitse deïst Reimarus veel van de kennis die aan zijn bijbelkritiek ten grondslag lag aan één van de werken van L'Empereur.

Het gevolg van de beperking tot een 'intellectuele biografie' is, dat de lezer veel leert over de zeventiende-eeuwse bijbelwetenschap en de rabbijnse studiën, veel collega's van L'Empereur de revue passeren, maar voor de hoofdfiguur niet al te veel plaats overblijft. Tal van bijzonderheden die niet rechtstreeks met zijn werk te maken hebben, worden kort afgedaan of zelfs weggelaten. Het is de vraag of het beeld van L'Empereur dat zo ontstaat de man wel recht doet. Uit zijn wetenschappelijk werk komt Constantijn L'Em-

preur te voorschijn als een koele, rationele geleerde die bij de weerlegging van de 'dwalingen van de joden' geen enkele emotie kende. Maar was hij werkelijk alleen maar die kille intellectueel? De feiten die Van Rooden wel meedeelt, wekken het vermoeden dat menselijke gevoelens L'Empereur niet vreemd zijn geweest. Neem bijvoorbeeld zijn persoonlijke verhouding met zijn leerling Johan Braun. Van Rooden doet die relatie in drie zinnen af, waarin de mededeling dat Braun achtereenvolgens Waals predikant en hoogleraar in Nijmegen werd onjuist is: Braun of Jean Brun, volgde in Nijmegen in 1661 de wegens overspel met een trommelslagersvrouw uit stad en schependom verbannen Guillaume Soudan in beide functies tegelijk op, zij het dat zijn leeropdracht aan de Academie een andere was. L'Empereur leerde Braun, die een vluchteling uit de Palts was, op een Leids koopmanskantoor kennen en nam de jongeman in zijn huis op. Hij handelde daarmee conform de code van zijn stand en ontfermde zich over een buiten zijn schuld in moeilijke omstandigheden terechtgekomen burgemeesterszoon, maar doe je zoiets alleen maar op grond van verstandelijke overwegingen?

Als het op standsgevoelens aankwam, was L'Empereur een kind van zijn tijd. Van Rooden wijst op de belangstelling voor de afkomst van zijn familie, signaleert het opduiken van de dubbele naam en onderstreept L'Empereurs verlangen naar een hogere maatschappelijke positie. Het zou niet hebben misstaan als de schrijver daarbij had opgemerkt hoezeer dit alles paste in de maatschappij van de zeventiende-eeuwse Republiek die steeds meer een 'samenleving in de ban van de aristocratie' werd.

Omdat ik me moeilijk kan voorstellen dat L'Empereurs intellectuele werk niets te maken zou hebben gehad met zijn doen en laten in de Hollandse samenleving, zou ik ook over zijn economische activiteiten meer willen weten. De schrijver deelt mee dat L'Empereur met verwanten in de suikerhandel participeerde en als adviseur van Johan Maurits van Nassau optrad. Ook dat hij in die branche joodse handelaren moet hebben ontmoet. Hij voegt daaraan toe, dat daarvan in zijn werk niets is terug te vinden. Maar is het dan niet curieus dat, terwijl Voetius in Utrecht zijn colleges over het jodendom gebruikte om tegen de te grote vrijheid van de joden in de Republiek te protesteren, L'Empereur zich van zulke uitspraken onthield?

Van Roodens proefschrift is een belangwekkende bijdrage tot de kennis van de zeventiende-eeuwse bijbelwetenschap en rabbinica, maar ik had graag ook Constantijn L'Empereur wat beter leren kennen.

G. Groenhuis

J. Smit, *De grootmeester van woord- en snarenspeel. Het leven van Constantijn Huygens 1596-1687* (Den Haag: Nijhoff, 1980, 303 blz., f37,50, ISBN 90 247 2232 2); H. A. Hofman, *Constantijn Huygens (1596-1687). Een christelijk-humanistisch bourgeois-gentilhomme in dienst van het Oranjehuis* (Dissertatie Utrecht, Studia historica VII; Utrecht: Hes Publishers, 1983, 363 blz., f65,-, ISBN 90 6194 443 0).

Het beschrijven van het hele leven van Constantijn Huygens (1596-1687) is een niet geringe opgave. Over Huygens zijn veel feiten mee te delen omdat hij hoogbejaard is geworden en omdat hij vanaf 1620 tot aan zijn dood toe actief is gebleven in zijn ambten. Bovendien had hij een wel zeer ruime belangstelling en vele vrijetijdsbestedingen: hij was een zeer verdienstelijk dichter en musicus, hield zich actief met